

Ontgroeien voor een ecologisch rechtvaardige toekomst

JEF PEETERS

Schmelzer, M., Vetter, A. & Vansintjan, A., *The Future is Degrowth. A Guide to a World beyond Capitalism*. London/New York: Verso, 2022, 310 p.

Het degrowth-denken kreeg de laatste jaren een stevig elan, getuige de stroom van publicaties erover. Het heeft zich daarbij kunnen vestigen als een onderzoeksparadigma, maar evenzeer als een politiek project. Oikos probeert die ontwikkelingen zo goed als mogelijk op te volgen, zoals met een recente bespreking van vier degrowth-boeken, alle verschenen in 2020.¹ *The Future is Degrowth* van Matthias Schmelzer, Andrea Vetter en Aaron Vansintjan zet een belangrijke stap vooruit. Het boek biedt de tot nu toe meest systematische behandeling van de diversiteit aan thema's en benaderingen die het degrowth-debat kenmerken en is als zodanig inderdaad een 'gids' zoals de ondertitel aangeeft. Door die systematiek plaatst het de eerder los van elkaar staande thema's zoals we die aantreffen in *Ontgroeien* en in *Degrowth in Movements*² zowel in verband als in perspectief, zonder de mogelijke contradicties uit de weg te gaan. Daarbij komen zowat alle belangrijke thema's van de politieke ecologie aan bod, waarmee duidelijk wordt dat degrowth inderdaad een focus is geworden waar zowel politiek ecologen als sociale bewegingen elkaar treffen —zoals eerder aangegeven werd in bovengenoemde boeken.

Door het degrowth-debat in zijn brede diversiteit te behandelen, zijn de auteurs in staat om de gemeenschappelijkheden aan te duiden en daarbij degrowth uit enge ecologische bekommernissen en dito economische vertalingen te halen. Zij benadrukken het belang van diverse benaderingen bij het zoeken naar een fundamentele transformatie naar wat zij een 'degrowth-samenleving' noemen, maar stellen wel het streven naar mondiale ecologische rechtvaardigheid als centrale doelstelling voorop.

Degrowth kan gedefinieerd worden als de democratische overgang naar een samenleving die — om wereldwijde ecologische rechtvaardigheid mogelijk te maken — gebaseerd is op een veel kleinere doorvoer van energie en hulpbronnen, die de democratie verdiept en een goed leven en sociale rechtvaardigheid voor allen garandeert, en die niet afhankelijk is van voortdurende expansie. (p.4)

Deze definitie wordt verderop in het boek meer uitgewerkt, maar dan zitten we haast tweehonderd pagina's verder. Het bijna encyclopedische karakter van de argumentatie die daartoe leidt

maakt een samenvatting ervan in deze bespreking niet mogelijk. We geven daarom een overzicht van het boek met enkele inhoudelijke klemtonen.

Het boek bevat zeven hoofdstukken, waarvan het eerste de vrij uitgebreide inleiding is. Die opent met een manifest uit 2020 waarin een groep Nederlandse academici vijf post-corona-beleidsaanbevelingen doen en daarmee de kranten haalden.³ Daarmee wordt de toon gezet voor een eerste omschrijving. Maar vooraleer de structuur en inhoud van het boek voor te stellen, proberen de auteurs enkele puntjes op de i te zetten door een aantal veelvoorkomende discussies en controversies te behandelen: waarom degrowth en geen Green New Deal; waar het begrip vandaan komt en wat het betekent; en vooral zeven versies van wat het niet is.

Om degrowth te begrijpen is een goed begrip van wat economische groei is essentieel — het thema van hoofdstuk 2 — en dat is veel meer dan de toename van het BBP. Om te beginnen is groei een idee: een ideologische constructie die pas in de jaren 1950 dominant werd. Verder is groei een sociaal proces van ‘dynamische stabilisatie’ waarin klassenconflicten getemperd worden doordat groei werkt als een belofte dat het almaar beter wordt, wat instemming scheidt voor bepaalde vormen van (economische) politiek. En tenslotte is groei een materieel proces. Een economie is, eerder dan geldstromen, een groot maatschappelijk ‘metabolisme’ met stromen van energie en materie die door samenlevingen gaan, daar gebruikt en verbruikt worden, en uiteindelijk als afval uitgestoten worden. De groei van die stromen genereert onze ecologische problemen.

Hoofdstuk 3 is het meest omvangrijke (ca. 100 p.) en gaat over de verschillende vormen van kritiek op groei. Zeven daarvan worden binnen de degrowth-stroming gesitueerd en zij wijzen elk een richting van uitweg aan. Al te bondig: (1) ecologische kritiek — efficiëntie; (2) sociaaleconomische kritiek (welzijn verbetert niet meer boven zeker groeivolume) — nieuwe vormen van welzijn; (3) culturele kritiek (vervreemding, concurrentie, groei-subjecten) — convivialiteit; (4) kapitalismekritiek (accumulatie op basis van exploitatie en onteigening van arbeid en

natuurlijke hulpbronnen, productivisme) — democratisch gecreëerde vormen van publieke overvloed; (5) feministische kritiek (miskening van waarde reproductief werk) — zorg centraal, levensondersteuning; (6) kritiek van industrialisme (ondemocratische productietechnieken die zelfbeschikking in de weg staan) — postindustriële samenleving met conviviale technieken; (7) zuid-noord-kritiek (neokolonialisme, ongelijke ruil, verwestering van de wereld) — pluriversum van alternatieve versies van welzijn. Daarnaast worden er enkele groeikritieken aangegeven die niets te maken hebben met het perspectief van degrowth, ‘met zijn nadruk op ecologische rechtvaardigheid, een kritiek op alle vormen van uitbuiting en hiërarchie, en een visie van solidariteit’ (p.177): groen fascisme, anti-modernisme en ecologisme van de rijken.

Degrowth behelst echter niet alleen een kritiek op de huidige groeisamenleving, maar ontwikkelt ook een perspectief op de toekomst. De volgende hoofdstukken werken dat perspectief verder uit op basis van drie door Erik Olin Wright ontwikkelde criteria om maatschappelijke alternatieven te beoordelen: wenselijkheid (desirability), leefbaarheid (viability) en realiseerbaarheid (achievability).⁴

Hoofdstuk 4 (Degrowth visions) verduidelijkt hoe de degrowth-visie voor een betere toekomst, of ‘degrowth-utopie’, eruit ziet. Vooreerst identificeert het vijf ‘stromingen [...] binnen het degrowth-spectrum’ die ‘verschillende, deels complementaire en deels betwiste antwoorden geven op de vraag hoe een degrowth-samenleving eruit ziet’ (p.181) — met de waarschuwing dat het om geïdealiseerde onderscheidingen gaat die niet op homogene groepen slaan, en waarbij een mix van de boven genoemde kritieken en alternatieven kan vastgesteld worden. We overlopen opnieuw bondig: (1) institutie-gericht: de politieke fixatie op groei doorbreken en transformatie van groei-afhankelijke instellingen via hervormingen en efficiëntie-gericht beleid (bijvoorbeeld donut-economie); (2) efficiëntie-gericht: het verbruik van hulpbronnen radicaal verminderen door het creëren van lokale en gedecommercialiseerde subsistentie-economieën, doe-het-zelf initiatieven en ‘vrijwillige eenvoud’, zich dus richten op praktijken buiten de consumptie-gedreven

kapitalistische markt (bijvoorbeeld Transition Towns); (3) *commoning* of alternatieve economie: opbouw van alternatieve infrastructuren, solidaire coöperaties en niet-kapitalistische vormen van collectieve productie en levensonderhoud onder democratisch bestuur, 'nowtopias'; (4) feministisch: reproductieve activiteiten en zorg centraal stellen in de economie en de scheiding tussen productie en reproductie doorbreken; (5) post-kapitalisme en andersglobalisering: klemtoon op machtsdynamieken en structurele veranderingen, de overheersing van de markt ongedaan maken, belangrijke sectoren van de economie socialiseren en de sociale dominantieverhoudingen verminderen, of 'socialisme zonder groei'.

Vanuit de gemeenschappelijkheden over de stromingen heen proberen de auteurs dan de kern van degrowth te vatten. Na het overlopen van een aantal definities van andere auteurs komen ze tot een eigen formulering met drie principes die vervolgens worden uitgewerkt.

Een degrowth-maatschappij [...] is een maatschappij die, in een democratisch transformatieproces: (1) wereldwijde ecologische rechtvaardigheid mogelijk maakt — met andere woorden, haar materiële metabolisme, en dus ook productie en consumptie, zodanig transformeert en reduceert dat haar manier van leven op lange termijn ecologisch duurzaam en mondiaal rechtvaardig is; (2) sociale rechtvaardigheid en zelfbeschikking versterkt en streeft naar een goed leven voor allen onder de condities van dit veranderde metabolisme; en (3) haar instellingen en infrastructuur herontwerpt zodat ze voor hun functioneren niet afhankelijk zijn van groei en voortdurende expansie'. (p. 195)

Hoofdstuk 5 (Pathways to degrowth) groepeerde de belangrijkste (beleids)voorstellen uit de degrowth-literatuur tot zes wegen, die in combinatie de werk- en leefbaarheid van degrowth moeten aantonen. Het gaat, zonder verdere detaillering, om: (1) democratisering, solidariteitseconomie en *commoning*; (2) Sociale zekerheid, herverdeling en plafonds aan inkomens en rijkdom; (3) conviviale en democratische technologie; (4) herwaardering en herverdeling van arbeid; (5) democratisering

van het maatschappelijk metabolisme; (6) internationale solidariteit.

Hoofdstuk 6 (Making degrowth real) pakt dan het vraagstuk van de transformatie zelf op: 'hoe kunnen we maken dat degrowth gebeurt?' (p.251). Opnieuw doen de auteurs beroep op Wright, die in *Envisioning Real Utopias* drie complementaire veranderingsstrategieën naar voor schuift: interstitiële, symbiotische en breukgerichte (ruptural).⁵ De mogelijkheden ervan voor degrowth worden achtereenvolgens onderzocht en geïllustreerd. (1) Creëren van 'nowtopias'. Interstitiële strategieën creëren autonome ruimtes om te experimenteren met nieuwe instellingen, infrastructuren of organisatievormen. Het zijn laboratoria waarin bewust nieuwe sociale praktijken worden ontwikkeld, uitgeprobeerd en beoefend. Ze vormen een voorafspiegeling van een samenleving met postkapitalistische verhoudingen. (2) Niet-reformistische hervormingen (een concept van André Gorz). Het gaat erom instituties en beleid vanuit de mogelijkheden van het bestaande systeem zo te hervormen dat zij een meer radicale maatschappelijke dynamiek op gang brengen. Denk bijvoorbeeld aan belastinghervormingen en werktijdverkorting. (3) Tegen-hegemonie. Het gaat erom macht van burgers op te bouwen tegen het groeiparadigma, met vormen van burgerlijke ongehoorzaamheid, blokkades en dergelijke. De auteurs gaan verder ook in op de rol van crisissen voor verandering, en hoe de drie strategieën daarbij ingezet kunnen worden.

Daarmee is de grote lijn van het boek ten einde. Het laatste en kortste hoofdstuk (The future of degrowth) bevat nog enkele slotoverwegingen. De eerste is dat de COVID-19-pandemie een aantal bescheiden vormen van degrowth liet zien. De tweede slaat op een aantal gaten in de degrowth-literatuur die best aangepakt worden. Het betreft de thema's klasse en ras, geopolitiek en imperialisme, informatietechnologie, democratische planning. Degrowth is dus lang niet af, en de auteurs beseffen dat het wellicht 'niet zal uitgroeien tot de sociale beweging die de urgente sociaal-ecologische transformaties tot stand brengt' (p.297). Toch besluiten ze dat het niet zomaar terzijde kan geschoven worden omdat ze aantoonde

dat degrowth een reeks kernvragen oproept die alle emancipatoire alternatieven moeten beantwoorden, en die vaak worden genegeerd. Degrowth biedt er ook antwoorden op. Als mensen willen weten hoe ze de uitdagingen van ecologische vernietiging, de ideologie van het kapitalisme, of de industriële, hiërarchische en imperiale productiewijze moeten aanpakken, is degrowth veel verder gevorderd dan veel andere domeinen van debat — en dit omvat veel van de debatten aan de linkerkant. (p.297)

Gaat het erom het kapitalisme achter te laten, dan benadrukken de auteurs dat het ook om het productivisme ervan gaat, wat door het traditionele socialisme wel omarmd werd en nog niet altijd losgelaten wordt. Het houdt echter ook een boodschap in voor groene politici die dreigen meegesleept te worden in de redding van een onhoudbaar maatschappijmodel. Voor groenen is de herneming van veel belangrijke politiek-ecologisch thema's in een gedegen samenhang een goede oefening om bij de les te blijven. Dit boek maakt daarbij nogmaals duidelijk waarom het vraagstuk van de groei een centraal uitgangspunt is voor elke politieke ecologie.

Met de vertaling van Jason Hickels *Less is More*⁶ was er al een gedegen inleiding op degrowth voorhanden. Voor wie een stap verder wil gaan is *The Future is Degrowth* de meest aan te bevelen lectuur. Door de breedte van de uitwerking biedt het immers zoveel meer dan degrowth op zich.

Noten

1. Peeters, J. (2021). Viermaal degrowth. *Oikos*, 97, 96-101.
2. Resp.: D'Alisa, G., Demaria, F. & Kallis, G. (eds.) (2016). *Ontgroei. Een vocabulaire voor 'degrowth' in een nieuw tijdperk*. Utrecht: Van Arkel; Burkhart, C., Schmelzer, M. & Treu, N. (Eds.) (2020). *Degrowth in Movement(s). Exploring pathways for transformation*. Winchester, UK: Zero Books.
3. Degrowth.info international editorial team (2020, 11 May). Planning for post-corona: Five proposals to craft a radically more sustainable and equal world. <https://degrowth.info/blog/planning-for-post-corona>
4. Wright, E.O. (2010). *Envisioning Real Utopias*. London: Verso.
5. Wright ontwikkelt in zijn laatste boek (*How to Be an Anticapitalist in the Twenty-First Century*. London: Verso, 2019) een meer gedifferentieerd schema. Auteurs uit het pas verschenen *Degrowth & Strategy. How to bring about social-ecological transformation* (Barlow et al., MayFly Books, 2022, <https://mayfly-books.org/degrowth-strategy/>) gaan vooral daarop verder.
6. Hickel, J. (2021). *Minder is meer. Hoe degrowth de wereld zal redden*. Berchem: EPO i.s.m. Oikos.